

НАРОДНА

ТВОРЧІСТЬ

ISSN 0130-6936

1995

ТА ЕТНОГРАФІЯ

1

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОГРАФІЯ

1 1995

СІЧЕНЬ — ЛЮТИЙ

(252)

Рік заснування 1925
Виходить один раз
на два місяці

КИЇВ
НАУКОВА ДУМКА

У ЖУРНАЛІ

З ІСТОРІЇ НАУКИ, КУЛЬТУРИ ТА ПОБУТУ

- 3** Жеплинський Богдан. Класик українського кобзарства кінця XIX—поч. XX століть (До 100-річчя від дня народження Гната Гончаренка)
- 6** Чмелик Роман. Християнські засади української сім'ї (друга половина XIX — початок XX ст.)
- 11** Яценко Леопольд. Українська народна пісня в міському середовищі
- 17** Лашук Юрій, Ошуркевич Олексій, Хведась Андрій. Дослідження народної культури Волині в XIX — першій половині XX століть
- 25** Селівачов Михайло. Еволюційні процеси в українській народній орнаментіці кінця XIX—XX століть
- 36** Лебедев Георгій. Народність живопису Василя Кричевського

МИТЕЦЬ І НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

- 42** Верховинець Ярослав. Шість видань порадника для вивчення українських народних ігор (З історії книги професора В. М. Верховинця «Весняночка»)

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ

- 50** Катерного Мусій. Брами в народному зодчестві

НАРИСИ, ЕТЮДИ

- 56** Гавришук Анатолій. Подільська Маланка на Дністрі

НАРОДНІ ТАЛАНТИ

- 60** Яремко Богдан. Статус народних музик Турківщини (На матеріалах фольклорних експедицій)
- 62** Коваленко Анатолій. Художня різьба на Полтавщині
- 65** Шевельов Сергій. Глиняна іграшка Ольги Шиян

СЛОВО МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА

- 68** Пазяк Надія. Рід Рильських і Северин Гоцинський
- 78** Гурошева Наталя. Традиційний український дитячий одяг

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

- 84** Черемшинський Остап. У вінок шани видатному українському народознавцю (Покажчик праць Володимира Гнатюка і матеріалів про нього)

ХРОНІКА

- 86** Кутельмах Корнелій. Карпатознавство — справа міждержавна
88 Микитенко Оксана. Конференція дослідників культури балканських слов'ян

З НАШОЇ ПОШТИ

- 90** Случанко Борис. Відроджена мозаїка Херсонесу
91 Падовська Олена. Образ дерева життя в килимах Поділля
93 Дзюба Ганна. Дослідник народної музичної культури Полтавщини
95 Пархоменко Ніна. Українська хата

Олександр КОСТЮК
(головний редактор),
Лідія АРТЮХ,
Юрій ГОШКО,
Софія ГРИЦА,
Петро КОНОНЕНКО,

Адреса редакції:
252001 МСП, Київ-1
вул. Грушевського, 4
Телефон 228-58-73

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Богдан МЕДВІДСЬКИЙ,
Микола МУШИНКА,
Степан ПАВЛЮК,
Михайло ПАЗЯК
(заступник головного редактора),
Олександр ФЕДОРУК,
Вікторія ЮЗВЕНКО

Науковий редактор О. Г. Костюк
Відповідальний секретар І. М. Власенко
Редактори відділів В. Т. Скурлатівський, Г. М. Тищенко, К. М. Шпак
Художні редактори Н. М. Абрамова, М. І. Стратілат
Технічний редактор О. В. Дивуля
Коректор Н. А. Струк

Здано до набору 19.01.95. Підп. до друку 10.04.95. Формат 70×108/16. Папір друк. № 2. Вис. друк. Ум. друк. арк. 8,75. Ум. фарбо-відб. 11,03. Обл.-вид. арк. 9,29+вкл. 0,26=9,55. Тираж 4350 пр. Зам. 5-811.

Київська книжкова друкарня наукової книги. 252004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4

«НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОГРАФІЯ», № 1 (252), січень — лютий, 1995. Журнал Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Міжнародної асоціації етнологів і Міністерства культури України. Заснований в 1925 р. Виходить 1 раз на 2 місяці. (Українською мовою). Головний редактор Олександр Костюк. Київ, видавництво «Наукова думка». Адреса редакції: 252001, вул. Михайла Грушевського, 4. Київська книжкова друкарня наукової книги, 252004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.

матеріали були й випадки інтимного життя поза сім'єю. Здебільшого вони зумовлювалися конкретними причинами: довга відсутність чоловіка, співжиття з нелюбою жінкою, відсутність дітей у законному шлюбі та ін.

Зустрічалися також поодинокі випадки пияцтва, які різко засуджувалися церквою і громадою. Загальновідома праця українських священників у справі пропагування здорового способу життя. Практикувалося присягнення пияків у церкві, що більше не будуть пити. Іноді цей акт відбувався по намові жінки. З цього приводу на Закарпатті говорили: «Один священник варта як сто шандарів».

Одним з найдієвіших засобів у досягненні злагоди, спокою, миру і гармонії у родині в Україні була спільна молитва. Андрей Шептицький писав, що важко уявити собі батька, матір і дітей, які не простили би собі своїх провин, не усунули б з-поміж себе взаємних непорозумінь, відмовляючи увечері «Отче наш» і спільно говорячи: «Остави нам долги наша, якоже і ми оставляем должником нашим». Він згадував яскравий і промовистий приклад зі своєї єпархії, що може зробити спільна молитва. В одній сім'ї батько був пияком, жінка побожною християнкою і мали вони добрих дітей. Для жінки і дітей прикро було бачити, як батько повертався завжди п'яним. Тоді пішла вона до свого душпастиря просити ради. Священник порадив: «Кожного ранку та вечора молитися разом зі своїми дітьми, щоб Господь Бог навернув твого чоловіка». Як отець духовний порадив, так вона й робила. Чоловік це бачив, не смів забороняти такої молитви, бо мав ще якесь християнське сумління. А серце його боліло, що жінка і діти моляться за його повернення. Не минуло й тижня, як прийшов цей чоловік до священника і каже: «Отче духовний, висповідай мене. Я хочу поправитися. Хочу відректися від горілки, бо не можу витримати, коли бачу, що моя жінка wraz із дітьми молиться про це, як про найбільшу ласку». Висповідався, відрікся від горілки і став одним із найчесніших господарів у громаді.

Таким чином, традиційна сім'я в Україні являла справжню малу, домашню родинну Церкву, таку саму істотну серед інших локальних Церков, як парафія, єпархія, народ. І заступниками їх перед Богом. Вони виховували дітей, навчали, готували до християнського життя, відповідали за них перед Богом, Церквою і Батьківщиною.

Роман ЧМЕЛИК

Львів

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Невтішне становище нашої народнописенної культури нині чимдалі більше турбує всіх, хто не байдужий до її долі. Люди усе менше співають у побуті, і не тільки в місті, а й у селі, яке здавна було джерелом і охоронцем народних традицій. «Чи співатимемо ми в ХХІ столітті?» — такі тривожні запитання ставлять читачі в пресі (Культура і життя. — 1993. — 15.V.). І небезпідставно. «Хто мені скаже — чи чув він, як у селі на вулиці співають дівчата? Не кажу вже про те, що її, тієї пісні, нема кому співати. Навіть там, де і є молодь, чомусь це не заведено. Ідуть собі юнаки та дівчата до клубу, почовгають там на дискотеці, та й додому» (Там же).

І це, на жаль, типова картина для нашого часу. «По селах забувають, і то без найменших докорів сумління, слова і мелодії народних пісень, народні традиції і звичаї... клуби перетворюються на кінотеки й дансинги...» (Там же, 11.IX.1993 р.).

Найчастіше кризу народної культури пов'язують із тяжкою спадщиною минулого, з руйнівною дією асиміляторського тоталітарного режиму, який намагався знівелювати нашу культуру, підірвати її само-

бутне коріння, вбити в народі історичну пам'ять. Все це спричинилося до того, що народ у значній своїй масі збайдужів до власних духовних надбань, не цінує тих багатств, які дісталися йому в спадщину.

Шкода, заподіяна комуністичним режимом нашої духовності, справді велика і важко поправна, бо розірвані зв'язки поколінь, які забезпечують безперервність розвитку народних традицій, відновити дуже важко. Проте це лише один бік справи — це, так би мовити, суб'єктивний вольовий чинник. Але є й інший, об'єктивний чинник розвитку пісенної культури, який від нас, на жаль, мало залежить.

Нині ми стали на шлях демократизації суспільства, проголосили духовне відродження. Над нами вже не тяжіє задушливий компартійний диктат з його невисипующою цензурою. Хочеш — іди до церкви і там задовольняй свої духовні запити, хочеш — співай колись заборонені патріотичні, стрілецькі, повстанські пісні, не кажучи вже про обрядово-звичаєві, які також витіснялися, замінювалися штучними «сучасними» піснями-сурогатами.

Здавалося б, створено головні передумови для оновлення й відродження в усіх сферах духовного життя. І справді, ентузіасти духовного відродження використовують ці сприятливі зміни, намагаються надолужити прогаяне, відновити, по можливості, все незаслужено забуте й затоптане. Помітне пожвавлення спостерігається на ниві хорової культури — з'являються нові художні колективи, зокрема професійнальні камерні хори, які енергійно відроджують занедбану духовну музику. Є й нові фольклорні ансамблі, також переважно професійні або ж напівпрофесійні. Чимало з них подорожує за кордоном, що допомагає їм вижити в умовах загальної матеріальної скрути.

Що ж до аматорських хорів, то вони, не дістаючи належної підтримки, часто розпадаються, а їх загальна кількість із року в рік зменшується. Залишаються переважно невеликі числом вокально-інструментальні ансамблі, більш пристосовані до ринкових умов.

А з побутовим співом становище дедалі погіршується: старші співаки, носії народних традицій, поступово відходять, а приплив молодих сил надто малий. І тут не варто посилається на те, що, мовляв, не співають тому, що важко живеться. Бо ми знаємо: навіть у найважчі часи пісня завжди супроводжувала наш народ в радості і в горі, у праці й на дозвіллі. Матеріальних витрат і підтримки потребують лише організовані сценічні форми мистецтва, тоді як для побутового співу в селах досить лише бажання співати.

Отже, справа в іншому. Ми є свідками докорінних змін у побуті, які справляють і далі справлятимуть усе більший вплив на розвиток народної пісенності. Суть їх така: від доби культурного самообслуговування ми поступово переходимо в добу сервісу. Якщо зважити, що радикальні зміни в побуті відбуваються буквально на наших очах, протягом життя одного-двох поколінь, то цей перехід з повним правом можна назвати революційним. Він є наслідком науково-технічного прогресу.

Згадаймо, як було ще років 40—50 тому. В більшості наших осель — і в селі і в місті — тоді ще не було ані телевізора, ані магнітофона, ані транзисторного приймача, та й електрика була далеко не скрізь. Проте народ жив своїм духовним життям, дотримувався, як міг, звичаїв, заповіданих батьками, часто всупереч бюрократичним заборонам і перешкодам. Ні матеріальні нестатки, ні голод і холод, ні війна, ані політичні репресії не могли змусити народ замовкнути. Більше того, повернення в роки війни до натурального господарства — ткацького станка, прядки, серпа й коси, толоки тощо сприяло згуртуванню людей, відродженню старосвітських звичаїв та обрядів.

Чи означає це, що сучасна цивілізація і технічний прогрес перешкоджають збереженню пісенних традицій? Значною мірою так воно і є, на це не слід закривати очі. Загалом вплив сучасних засобів зв'язку на народну піснетворчість складний і суперечливий. З одного боку, техніка сприяє поширенню кращих зразків народної творчості по всій

країні, робить їх реальним надбанням усього народу. Завдяки радіо та телебаченню ми знаємо наших кращих співаків, маємо уявлення про культуру найвіддаленіших куточків України й цілого світу, при потребі можемо відтворити в запису пісні, що полюбилися тощо.

Але, з другого боку, ця ж техніка стимулює споживацькі нахили в мистецтві серед широкого загалу, особливо молоді. Носіями народних традицій у наш час є переважно люди старшого віку, які росли й виховувалися ще тоді, коли народна пісня жила в побуті повнокровним життям. Нині ж пісня з побуту чимдалі все більше переходить на сцену, стаючи об'єктом виконання в концертах. У зв'язку з цим серед любителів пісні відбувається розмежування на виконавців і пасивних споживачів: хто має якийсь хист і бажання, іде виступати (таких дуже незначна частина), а всі інші слухають і тим задовольняють свої мистецькі запити. Саме це й призводить наш співучий у минулому народ до втрати елементарних співочих навичок. Не секрет, що пересічний обиватель тепер часто взагалі соромиться співати на тверезу голову, а коли й спробує підтягувати «при okazji» в товаристві, то, виявляється, що вже й слова позабував.

Важливо знати, що концертна естрада — відносно нова форма життя пісні порівняно з повсякденним побутом. У далекому минулому до концертуючих виконавців можна було віднести хіба лише мандрівних кобзарів, лірників та співаків, що їх утримували в своїх маєтках поміщики-меценати. Згодом з'явився театр, у якому народна пісня відіграла дуже важливу роль.

В основному ж народні пісні люди співали й творили переважно самі для себе, для власного задоволення. Та й клуби, як і театри, у селі тоді ще були рідкістю.

Саме в процесі повсякденного побутового співу наш народ витворив десятки тисяч пісень, які відбивають усі сторони його життя і становлять наше цінне духовне надбання. Що ж до сцени, то тут головним чином відтворюється й шліфується те, що створено в побуті. Інакше кажучи, якщо побутовий спів має продуктивний характер, то сценічне життя пісні — репродуктивний. Не дивно, отже, що процес усного народного піснетворення у наш час помітно загальмувався. Проте і наша пісенна спадщина, якою ми так пишаємось, загубить свою дієвість і силу, якщо лежатиме мертвим скарбом у збірниках та архівах. Бо ж на сцені, як відомо, використовується дуже незначна частина тих пісенних скарбів, що їх створив народ.

Отже, майбутнє нашої народнопісенної культури великою мірою залежатиме від побутового співу — це її основа. Жодні колективи і найяскравіші «зірки» нас не врятують, якщо ми відвикнемо співати в побуті. Щоправда, в місті, на відміну від села, умови для цього не вельми сприятливі — тут здавна не заведено співати гуртом ані на вулиці, ані десь під час роботи. Саме це примушує нас шукати такі засоби, які б допомогли виправити становище і стимулювати масовий побутовий спів.

Справа ця дуже нелегка, зважаючи на всепоглинаючий потік інформатії, що надходить до нас звідусіль, на небувале розмаїття видів і форм культурного життя, які змагаються між собою. Незмінною лишається доба, яка триває 24 години і майже незмінним час, відведений нам на дозвілля, коли всі наші мистецькі і немистецькі зацікавлення перебувають в обернено-пропорційній залежності. Тож якщо пересічний обиватель після роботи сідає перед телекраном, щоб переглянути чергову 299 серію якогось імпортного фільму, то чи потрібні якісь спеціальні соціологічні дослідження, щоб зрозуміти згубний вплив цього явища на народнопісенну культуру? Й так відомо.

Якщо, приміром, у тому чи іншому виробничому колективі на двадцять любителів рок-музики, футболу та інших розваг трапляється один шанувальник народної пісні, то він у цьому оточенні просто загубиться. Це тоді, якщо не знайде в собі сили протистояти інерції, якщо не порве зв'язків з рідним селом, якщо не зустріне подібних до себе лю-

бителів народного мистецтва і не знайде в них розуміння і співчуття своїм духовним запитам.

Отже, для того, щоб в умовах великого міста і повального захоплення молоді естрадною музикою зберігалось й розвивалось народне мистецтво, прихильники його повинні знаходити один одного і об'єднуватися. Інакше народну пісню в міському побуті чекає повний занепад. До речі, це стосується не тільки сільських пісень, а й міських, зокрема поширених у минулому побутових романсів.

Форми об'єднання можуть бути різні. Насамперед, ясна річ, самодіяльні хори та ансамблі. Вони були й залишаються головними провідниками масової народнопісенної культури в сучасних умовах. Проте досвід показує, що в нинішніх формах художня самодіяльність нездатна вирішити цю проблему.

Візьмімо, для прикладу, пересічний самодіяльний хор. Протягом року він вивчає якийсь десяток чи два пісень, з них частину народних. Найчастіше народні пісні звучать тут в художніх обробках, призначених для сцени, які в позаконцертних умовах не використовуються насамперед через свою складність. Зрозуміло, що вивчаючи місяцями одні й ті ж пісні для демонстрування на сцені, самодіяльні колективи спроможні охопити лише незначну частину тих багатств, які створив народ.

З другого боку, знаємо, що далеко не всі любителі пісні, які мають голоси і музичні здібності, виявляють бажання співати на сцені і регулярно відвідувати репетиції. Але поспівати раз на тиждень (або й на два) у вільний час на лоні природи чи в клубі, як то кажуть, «для душі», він охоче прийде, якщо його задовольнить репертуар. Ясна річ, такі співи вимагають вдумливої організації і керівництва — це окремий напрямок культосвітньої роботи, на наш погляд, дуже важливий саме в нинішніх умовах. Ідеться по суті про клуби любителів народної пісні, які слід запроваджувати поряд з іншими клубами за інтересами.

Чималий досвід у цій справі має київський етнографічний хор «Гомін». Вже протягом кількох років ми влаштовуємо недільні вечори гуртового співу для всіх охочих, без обмежень. Кожної неділі, з 17.00 до 19.00 години (нині в Палаці культури «Славутич») збираються любителі народної пісні з різних кінців столиці, щоб пригадати й навчитися забутих народних пісень, послухати цікавих виконавців, обмінятися враженнями від концертів, підготуватися до народних свят, що їх відроджує наш колектив.

Переважно це люди без досвіду. Тому пісні добираємо легкі, без художньої обробки, зручні для гуртового співу, а разом з тим свіжі, незаспівані. Далеко не всі вони придатні для сценічного виконання. Народжені в надрах повсякденного побуту, вони всім своїм еством, своїм музично-поетичним складом якнайкраще відповідають потребам співу «для себе». А вибирати є з чого, бо їх тисячі. Концертна естрада, як уже говорилося, то вторинна форма їхнього життя, тож і не дивно, що далеко не кожна пісня в первісному вигляді може з успіхом звучати на сцені — багато прекрасних пісень лишаються поза увагою професіональних і самодіяльних хорів. А ми їх співаємо залюбки і таким способом ширимо своє співоче коло.

Не обминаємо увагою і пісні сучасних поетів та композиторів, проте нових «портативних» пісень для імпровізованого гуртового співу, які б могли позмагатися з народними, на жаль, з'являється дуже мало. (Це ще одне свідчення занепаду масового співу).

Стало вже звичним, що всі наші хормейстери орієнтуються виключно на сцену, — як не на велику, то хоч на малу. Побутовим народним співом майже ніхто не цікавиться. А шкода. Варто тут нагадати, що ще в 20-х роках видатний український диригент і етнограф Порфирій Демущий влаштовував у робітничих та студентських гуртожитках імпровізовані співи, які він називав «сеанси народної пісні». Їх особливість полягала в тому, що вони не передбачали обов'язкових виступів на сцені — їх завданням було збудити серед учасників інтерес до

народного багатоголосного співу, прищепити любов до пісні, вникнути, по-можливості, в саму «лабораторію» народного піснетворення. Це був експеримент. Життя показало, що в умовах міста реальним є відродження не так творчих, як виконавських народнопісенних традицій, але все ж приклад Демущького вартий уваги і наслідування.

Тож я звертаюся до всіх хормейстерів із закликом: не цураймося «чорнової» роботи, дбаймо не тільки про вершини культури, а й про її коріння! Бо як усохне коріння, то й вершечки з часом почнуть усихати. І це не моя лише думка, адже саме про це з тривогою пишуть відомі діячі культури, педагоги Київської консерваторії у відкритому листі до громадськості республіки: «...нормальні людські співочі голоси зникають... з кожним роком дедалі важче набрати контингент студентів-вокалістів...» (Радянська Україна.— 1987.— 16.IX.).

Нам треба бути готовими до того, що криза народнопісенної культури з роками буде поглиблюватись, захоплюючи найдальші закутки країни. Це змусить нас шукати нових шляхів і засобів для порятунку становища. Коли б не було запізно! До речі, все це можна було передбачити ще 20—30 років тому, проте офіційна радянська наука в силу певних причин нездатна була це зробити.

Відродження народної пісенності в її природних формах має йти в поєднанні з народними звичаями та святами. Так, на Великдень люди йдуть до церкви славити воскресіння Христа, святити паски. Здавна був звичай співати біля церкви веснянки, влаштовувати веселі ігри, хороводи. У цей день навіть невіруючі кидають усяку роботу й відпочивають. Отже, є нагода зробити цей відпочинок активним, одухотворити його піснями, танцями, залучивши до цього також дітвору, школярів. Тут відкривається простір для творчої ініціативи вчителів і всіх культосвітніх працівників.

Вже не один рік хор «Гомін» влаштовує великодні гаївки в Музеї народної архітектури (біля церкви святого Михайла та святої Параскеви), на Теремках II (біля церкви Бориса і Гліба), а найбільше у центрі міста — біля церкви Івана Богослова (колишня Трапезна Михайлівського монастиря). На свято сходиться чимало любителів пісні різного віку. Тут, у парку над Дніпром, серед розквітлої природи звучать і великодні духовні пісні, і веснянки з різних місцевостей України, а серед них і веселі молодіжні ігри та забави.

Та й не тільки на Великдень, але й в інші дні (напр., на травневі свята, на День Перемоги) ми влаштовуємо веснянки, залучаючи до участі в масових співах та хороводах усіх присутніх. Ось тут реалізують себе і наші резерви — учасники недільних співів та постійні слухачі, які вже частково опанували наш масово-ужитковий репертуар.

І все ж це лише краплина в морі. Зважмо хоч би на те, що в Києві вже є чимало діючих церков і ми не в змозі їх охопити. Тож колективи подібного напрямку мали б бути в кожному районі столиці. Але де вони? Чому їх немає? А тому, що майже всі керівники хорів звикли співати тільки на сцені, і, до того ж, одну програму в усі пори року. Так простіше; менше клопоту, тому хормейстери шукають лише нових пісень, а мислять і діють по-старому.

Або ж візьмемо свято Купала. Не раз доводилось бачити це поетичне свято на сцені у постановці фольклорних колективів. Готують декорації (річка, верба, зелена галявина), ставлять на кону штучне деревце, «розпалюють» вогнище з електролампочок, червоної матерії та вентиляторів, через яке потім стрибають парами; дівчата водять кругом деревця танок з вінками, які потім кидають кудись за лаштунки. Усе це гарно, але ж це лише імітація звичаю, до того ж не вигаданого режисерами, а створеного самим народом і взятого із життя. То чому б не повернутися до живої природи, яка чекає на нас, та ще й у самому центрі Києва? А може, нас цікавить не сам звичай, а лише нагода показати на сцені свій голос, свій талант, покрасуватися перед публікою? Виходить так, що поети і композитори сидючи по кабінетах, пишуть: «пливуть вінки, плывуть вінки» і т. п., артисти співають про це

на сцені і всі наші старання перетворюються на якусь суцільну гру «в красивості» і удавання із себе чогось такого, чим ми не є насправді.

Здавалося б, добра справа робиться, а на душі тоскнуло. Невже серед нас не знайдеться людей, які б взялися по-спражньому відродити народний звичай, зробити його часткою власного побуту? На щастя, вони є. Нехай їх небагато і не всі вони мають блискучі вокальні дані (це не головне), але вони сприймають народну культуру близько до серця і вірять у цю благородну справу. Досвід хору «Гомін», який ось уже багато років з власної ініціативи влаштовує народні свята — і веснянки, і свято Купала в Гідропарку — і не відмовлявся від них навіть у часи заборон і репресій, є цьому підтвердження. Я вірю, що таких ентузіастів можна знайти скрізь, треба лише виявити ініціативу. І не обов'язково відразу робити гучне видовище з феєверками — починати можна з малого, поступово, з року в рік, освоюючи відповідний пісенний репертуар, збагачуючи свято новими деталями, створюючи нові осередки. Саме в таких скромних «портативних» формах свято Купала живе в прибалтійських країнах (у Латвії воно зветься «Ліго»), не лягаючи тягарем на державний бюджет і не залежачи від політичної та економічної кон'юнктури і навіть сценаристів та режисерів-постановників. Що ж до різдвяних і новорічних колядок та щедрівок, то це також величезний пласт нашої духовної культури, який потребує всебічного освоєння. Колядки та щедрівки здавна звучали і на сільських вулицях, і в домівках городян та селян, і на театральнім кону, і в церковному храмі. Тут великий простір і для академічних хорів, і для народних, і для театралізованих фольклорних ансамблів, і для тих, хто прагне відновити звичай у природному вигляді. Нині є можливість воскрешати з небуття багаточисленні релігійні колядки, заборонені в часи комуністичного режиму, і вони стають окрасою концертів духовної музики.

Учасники хору «Гомін» колядують скрізь — і біля міської ялинки, і по квартирах киян (молодіжна група), і на сцені. На початку кожного року «Гомін» систематично влаштовує різдвяні вечори (у Будинку вечерних, у Будинку художників та ін.), щоразу відповідно оновлюючи всю програму. Але ж це, знову ж таки, краплина в морі і дається це нам дуже нелегко — такі завдання під силу професіональним колективам, які б мали показувати приклад художньої самодіяльності. Любителі народного мистецтва добре пам'ятають концерти колядок і щедрівок, влаштовані Державним українським народним хором ім. Г. Верьовки ще в 60-х рр. у столичній філармонії. Але ж то було так давно, в добу великого «застою»... А як би хотілося стати свідком такої ж радісної події нині, в добу духовного відродження!

Для відродження масового співу і піднесення престижу народної пісні слід, на наш погляд, обов'язково використовувати державні свята, як-от День Києва та День Незалежності, коли десятки тисяч людей сновигають взад і вперед по Хрещатику, шукаючи розваг і видовищ. Якщо ми не докладемо зусиль, щоб хоч якусь соту частину їх збудити до творчої активності, то гріш ціна всім нашим балачкам про духовне відродження. Тим то ми вважаємо, що забивати людям голову естрадною індустрією (як це у нас ведеться), не залишаючи при цьому іншого вибору, є злочин проти культури. Бо цим самим ми виховуємо духовних споживачів-паралітиків, незалежно від якості сервісу.

Пробудити серед пересічних духовних «утриманців» інтерес до гуртового співу — справа нелегка (ми вже надто далеко зайшли), тут потрібно і зручне постійне місце, і зручний час, і роз'яснювальна робота та реклама — словом, режим найбільшого сприяння, — тільки тоді можна розраховувати на успіх. Досвід показує, що найвигідніші умови для цього має Майдан Незалежності: тут є природний амфітеатр, тут завжди людно і саме тут при сприятливій нагоді таки лунає гуртовий спів — після мітингів, після святкових салютів та естрадних концертів, які подекуди затягуються до ночі. На жаль, учасникам масових співів не надаються зручні години і ми багато на цьому втрачаємо.

А тим часом тут не потрібно великих фінансових витрат і організаційних зусиль: все має будуватися на самообслуговуванні. Слід лише подбати про радіомашину з мікрофонами та низенькі драбинчасті помости для організації співочого простору (з тих, що встановлюються на тротуарах Хрещатика у святкові дні). І, звичайно ж, оптимальний вечірній час.

Що ж до естрадних святкових концертів, то ми пропонуємо влаштувати їх на стадіоні «Динамо», де для цього є всі умови: можна зручно сісти, зосередитись і кожного виконавця — співака, танцюриста чи акробата — буде видно, як на долоні.

Отже, поміємо: 29 травня і 24 серпня, після 20.00 любителі народної пісні зйдуться на Майдані Незалежності, але не для того тільки, щоб послухати артистів, а насамперед для того, щоб започаткувати і утвердити традицію щорічного імпровізованого свята народної пісні своїм власним співом. Можливо, й не все буде виходити відразу так, як би хотілося, але ж справжні традиції складаються десятиліттями. Потрібні цілеспрямованість і терпіння — справа того варта.

Київ

Леопольд ЯЩЕНКО

ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ В ХІХ — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТЬ

Північно-західні простори України, які протягом століть називали Волиню¹, давно привернули увагу дослідників своєю історією та культурою. Цей край вже в XVI — XVII ст. славився книгодрукуванням, освіченістю, шкільництвом. Адже, як вказував О. О. Фотинський, — «свого часу Волинь була найактивнішою серед областей Західної Русі та мала високу освітню дію на Литву і Польщу, не кажучи вже про руські землі, підвладні останній. Ще у XIII в. Володимир-Волинський був таким блискучим і упорядженим містом, якого, за свідченням самих чужинців, не було тоді у них; від XIV віку ця роль переходить до Луцька, який у 1429 році був свідком величного конгресу європейських коронованих осіб, очолюваних німецьким імператором. На Волині вперше з'явилися руські друкарні і школи, які виховали освічених захисників православ'я: Острозька академія, а, на короткий час Гощанська школа, були такими навчальними закладами, подібних яким не мали єзуїти»². З праці М. І. Теодоровича довідуємося, що «Ірина Соломирецька 1638 р. при монастирі в Гощі заснувала вищу православну школу, опікуном якої призначила Петра Могила. Її ректорами були: Ігнатій Старуніч, пізніше Інокентій Гізель»³.

Витоки науково-дослідної та публіцистичної діяльності на Волині тягнуться до Луцького Хрестовоздвиженського братства, що діяло в XVII—XVIII ст., мало власну друкарню та школу. Воно було скасоване царською адміністрацією. Справи та матеріали братства, що починаються 1500 роком, зберігаються в Державному архіві Волинської області.

Визначну роль у розвитку культури мали також монастирі Волині, які були осередками суспільних та гуманітарних наук. У новітніх часах тут не обминали і технічних знань та винахідництва. Зокрема, у статті, присвяченій пам'яті настоятеля Дерманського монастиря Ієрофія, єпис-

¹ Див.: Територія сучасних Волинської, Рівненської, майже всієї Житомирської, північних районів Тернопільської та Хмельницької областей.

² Волинський историко-археологический сборник. — Почаев-Житомир, 1896. — Вып. I. — С. 21—22.

³ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Почаев, 1889. — Т. II. — С. 712.